

УДК 343.343.5

DOI 10.33244/2617-4154.2(11).2023.97-107

Н. В. Лаговська,*e-mail: nvlagovska@i.ua***ORCID ID 0000-0002-1732-2351;****А. А. Теслицький,***Державний податковий університет**e-mail: a.teslytsky@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-2789-8810**

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У процесі дослідження питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову відбулося повномасштабне вторгнення Російської Федерації на території суверенної, незалежної України. Ця подія дала нову хвилю у мобілізаційному процесі до лав Збройних сил України та інших військових формувань, тому набрала нового значення її актуальності для українського суспільства.

Російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, так звана «спеціальна воєнна операція» назавжди залишиться трагічною сторінкою історії України, яка рясно окроплена кров'ю наших воїнів-захисників та цивільного населення. Героїчна поведінка наших захисників зламала плани швидкого захоплення столиці та внесла суттєві корективи в плани загарбника. Не маючи можливості виконати плани вищого керівництва, воїни-загарбники здійснили досить велику кількість кримінальних правопорушень проти мирного населення, порушуючи правила ведення війни. Лише в Бучі росіяни розстріляли щонайменше 280 мирних мешканців. Їх вбивали просто на вулиці, декому зв'язували руки і стріляли в потилицю, частина вбитих – неповнолітні. У тяжкий період, коли вся Україна згуртувалася, щоб чинити супротив загарбникам, на жаль, були і випадки ухилення від призову, що також негативно вплинуло на кількість жертв, і саме відповідальності за це кримінальне правопорушення вирішили присвятити цю статтю.

Проблема належного нормативно-правового регулювання процесу мобілізації та відповідальності за ухилення від призову не втрачає актуальності, а її розв'язання дозволить покращити механізм функціонування як Центрів комплектування та соціальної підтримки, так і загального мобілізаційного процесу як на початку розгортання бойових дій у найкритичніший момент, так і наразі в процесі зміцнення обороноздатності держави та продовженню деокупаційних заходів на Сході та Півдні України.

У статті було здійснено аналіз підходів, способів та особливостей нормативно-правового регулювання процесу мобілізації та відповідальності за ухилення від призову в різних європейських та пострадянських державах. Нами було запропоновано власну модель кримінально-правового забезпечення відповідальності за ухилення від призову під час мобілізації.

У ході наукового дослідження було виявлено ряд спільних підходів, закріплених у законодавстві України та більшості кримінальних кодексів іноземних держав, щодо відповідальності за ухилення від призову під час мобілізації. Хоча вони за природним характером і є спільними, але передбачають різні санкції за вчинення кримінального правопорушення, що викликає підвищений інтерес дослідників.

Обираючи країну, чиє законодавство підлягало аналізу, звертали увагу насамперед на держави: з високим рівнем обороноздатності, соціально-політичну складову держави, як часто і наскільки вдало вона брала участь у військових операціях і війнах різного рівня та характеру ведення бойових дій.

Вивчення й узагальнення позитивного досвіду кримінально-правового забезпечення відповідальності за ухилення від призову під час мобілізації дозволило нам запропонувати шляхи вдосконалення національного законодавства щодо запобігання та вирішення проблеми ухилення від призову.

Ключові слова: міжнародний досвід, призов, мобілізація, воєнний стан, ухилення від призову, Збройні сили України, інші військові формування згідно із законом.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є аналіз міжнародного досвіду у встановленні кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову службу за мобілізацією та військову службу за призивом осіб офіцерського складу.

Постановка проблеми. Останні вісім років питання призову як ключовий фактор національної безпеки на порядку денному для Української держави стало досить важливим. Стаття 65 Конституції України закріплює, що основним обов'язком кожного громадянина України є захист Вітчизни. Сьогодні воєнний стан зумовлює перегляд базових сфер суспільних відносин та оновлення правового забезпечення у призивній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань. Також невід'ємною частиною у цих відносинах громадянина і держави є запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються як у мирний час, так і в період мобілізації.

Вищезазначене, безумовно, загрожує стабільності й безпеці України. Особливої актуальності проблема протидії злочинності набуває в умовах подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання кримінально-правового регулювання відповідальності за ухилення від призову було предметом наукового пошуку таких вітчизняних науковців, як: А. Ю. Александрова, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, В. В. Голіна, П. Ф. Грішаніна, Ю. О. Данилевської, Р. В. Касторкіна, О. В. Кришевича, Я. Ф. Фокіна, Р. С. Орловського, А. М. Притули, Є. Л. Стрельцова, В. В. Федосєєва, М. І. Хавронюка, В. В. Шаблістого та інших експертів.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року Президент України оголосив загальну мобілізацію у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії в Україну. За винятками, передбаченими законом, мобілізації підлягають усі громадяни України віком від 18 до 60 років, здатні до військової служби. Під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися до військової частини або на збірний пункт територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строк, зазначений в отриманому документі.

За невиконання такого наказу в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) передбачено кримінальну відповідальність, а саме «ухилення від призову на військову службу під час мобілізації карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років».

Більшість дослідників схиляються до думки, що проблема ухилю від проходження від строкової військової служби в лавах Збройних сил України та інших військових формуваннях (ст. 335 КК України) носить соціальний та прогресуючий характер: так, 2014 р. за цією статтею було порушено 10 кримінальних справ; 2015 р. зареєстровано 342 справи; 2016 р. – зареєстровано 1 677 справ; 2019 р. притягнули до кримінальної відповідальності за цією статтею 423 особи; 2020 р. – зареєстровано 420 кримінальних правопорушень, з них 191 провадження закрито за відсутністю складу злочину [7].

До 2014 року стаття 336 КК України взагалі вважалася «мертвою», адже не застосовувалась у судовій практиці, але за останні роки ситуація змінилась: 2014 р. за вчинення злочину, передбаченого ст. 336 КК України, притягнуто до відповідальності 676 осіб, з них засуджено 139 осіб; 2015 р. притягнуто до відповідальності 2 252 особи, з них 935 осіб засуджено; 2016 р. притягнуто до відповідальності 296 осіб, з них засуджено 220 осіб; 2017 р. – 28 осіб [1, с. 228].

Але більша частина рішень суддів виносилося за статтею 69 КК України, а саме призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, що викликало невдоволення і могло призводити до антипатріотичних поглядів та відсутності мотивації служити в рядах Збройних сил України, зокрема ухилялись від строкової служби (ст. 335 КК України) та призову за мобілізацією (ст. 336 КК України) [3, с. 177].

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну станом на 30 серпня 2022 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень перебувало 66 вироків про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 336 КК України. Про це йдеться у звіті Української Гельсінської ліги з прав людини. Вони зазначають, що жоден з вироків не був виправдувальним, тобто всі підсудні визнали себе винним в ухиленні від військової служби під час мобілізації та покарані позбавленням волі строком від 3 до 5 років.

На нашу думку, є цікавою статистика кількості вироків щодо ухилення від військової служби під час мобілізації за областями, зібрана Українською Гельсінською групою: Волинська область – 5 вироків (один щодо внутрішньо переміщеної особи); Дніпропетровська область – 7 вироків (один щодо внутрішньо переміщеної особи); Житомирська область – 1 вирок; Закарпатська область – 31 вирок (9 щодо внутрішньо переміщених осіб); Івано-Франківська область – 2 вирок (один щодо внутрішньо переміщеної особи); Кіровоградська область – 2 вирок; Львівська область – 10 вироків

(два вироки щодо внутрішньо переміщених осіб); Полтавська область – 1 вирок; Рівненська область – 1 вирок; Сумська область – 1 вирок; Харківська область – 2 вироки (два щодо внутрішньо переміщених осіб); Черкаська область – 2 вироки; Чернівецька область – 1 вирок [4]. Зауважимо, що в західних областях, крім Чернівецької області, кількість «ухилянтів», зокрема і за рахунок внутрішньо переміщених осіб, значно вища ніж на тій території України, де відбуваються бойові дії. Вважаємо, що ця статистика нам може лише показати наявність проблеми ухилення від військової служби під час мобілізації, а справжня кількість випадків проблеми ухилення від військової служби під час мобілізації значно більші [4].

Для вирішення вищезазначених проблем варто вивчити міжнародний досвід провідних країн світу. Не вбачаємо доцільним вивчати досвід країни-агресора – Росії та ряду інших країн: Білорусі, Вірменії, Узбекистану, які потурають воєнним злочинам і геноциду проти українського народу та намаганням позбавити Україну суверенітету шляхом надання своєї території як плацдарму.

Але єдине, що варто зазначити, це те, що в Росії під час здійснення «часткової» мобілізації введена нова санкція – засудження до 10 років позбавлення волі за ухилення від мобілізації та відмови воювати на території іншої держави.

КК Молдови як однієї із пострадянських країн має багато спільного з КК України: він містить статтю 354 «Ухилення від призову за мобілізацією», за якою за ті самі дії, вчинені у воєнний час, передбачено позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. За статтею 353 за ухилення від призову на строкову службу, військову службу особи офіцерського складу шляхом симуляції хвороби, підроблення документів або іншого обману караються штрафом у розмірі до 650 умовних одиниць або безоплатними виправними роботами строком від 100 до 150 годин [5].

Аналогічні положення закріплені і в статті 174 КК Казахстану «Ухилення від призову на військову службу за мобілізацією у Збройні Сили, інші війська та військові формування Республіки Казахстан», і такі кримінальні правопорушення караються позбавленням волі на строк до п'яти років; ухилення від подальших призовів, ті самі дії, вчинені у воєнний час, – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років [6].

Вивчаючи міжнародний досвід регулювання кримінальної відповідальності у сфері здійснення процедури призову до строкової служби до збройних сил, варто наголосити, що у світі відсутня єдина система проведення мобілізаційних заходів у комплектуванні власної армії. Розрізняють такі основні способи формування армії:

1. *За контрактом.* Ця система діє у багатьох демократичних державах, де в основі комплектування армії лежить добровільність громадянина, що свідомо вирішив підписати контракт з власними збройними силами, в основі лежить власне бажання та вибір.

2. *За призовом.* В основі цієї системи у комплектуванні лежить доукомплектування контрактної армії певною кількістю призовників, а у випадку невиконання громадянином свого конституційного обов'язку держава може застосовувати інститут примусу.

Також розрізняють формування армії:

а) за історичними традиціями (де служіння у збройних силах є частиною ритуалу і як атрибутика культури народу). До таких держав варто відносити Швейцарію, Ватикан;

б) у разі несприятливого соціально-економічного становища, коли держава фінансово не спроможна дозволити собі повністю укомплектувати власну армію лише контрактниками. До таких держав відносять більшу частину пострадянських держав (зокрема, і Україну до січня 2022 року), деякі африканські держави;

в) у випадку існуючої загрози інтервенції з боку іншої держави або реальної терористичної загрози. До таких держав відносяться Ізраїль, Туреччину.

Кримінальний кодекс Болгарії містить главу 13 «Військові злочини», додаткові положення якої дають можливість звільнення винного, який вчинив перелічені у ст. 406 військові злочини, якщо вчинене істотно не вплинуло на військову дисципліну, від кримінальної відповідальності із накладенням на нього дисциплінарного стягнення (у разі арешту його строк може бути збільшено, порівняно зі звичайним дисциплінарним арештом, до 30 діб) або з розглядом його діяння відповідним судом честі чи товаришеским судом честі, чи товаришеским судом військовослужбовців строкової служби. Таке покарання, як довічне ув'язнення без можливості його заміни позбавленням волі, не може бути призначене військовослужбовцю, який не досяг 18-річного віку (ст. 38-а). Серед передбачених главою 13 «Військові злочини» КК Болгарії до специфічних можна віднести такі злочини: ухилення від несення військової служби, поєднане із залишенням меж країни (ст. 386). У КК Болгарії немає терміна «дезертирство». Але статтею 382 Кодексу передбачено, що самовільне залишення військової частини з наміром назавжди ухилитися від служби, незалежно від строку ухилення, карається позбавленням волі на строк від одного до восьми років.

В Азербайджані у розділі 25 КК передбачено статтю 321 «Ухилення від військової служби». У ній передбачено, що за ухилення без законних підстав від чергового призову на військову службу або від призову з мобілізації з метою ухилення від проходження військової служби карається позбавленням волі на строк до двох років. За ті самі діяння, скоєні у воєнний час, караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років. У статті 335 КК Азербайджану «Ухилення від виконання обов'язків військової служби» унормовано, що за тимчасове ухилення військовослужбовця від виконання обов'язків військової служби шляхом заподіяння будь-якої шкоди своєму здоров'ю, симуляції хвороби, підробки документів або іншого обману карається обмеженням з військової служби на строк до одного року або утриманням у дисциплінарній військовій частині на строк до одного року. Ті самі діяння, вчинені з метою повного ухилення від виконання обов'язків військової служби, караються обмеженням з військової служби терміном до двох років або утриманням у дисциплінарній військовій частині терміном до двох років. Ті самі дії, скоєні під час війни або у бойовій обстановці, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років [9].

Кримінальний кодекс Литви статтею 536 «Ухилення від призову на обов'язкову військову службу» передбачає, що призовник, який ухиляється від призову на

обов'язкову військову службу шляхом порушення свого здоров'я, симуляції хвороби, підробки документів або іншим обманом, карається арештом або позбавленням волі на строк до трьох років. У статті 535 закріплено, що за ухилення від призову на військову службу у воєнний час, призовник або воїн активного резерву, які ухиляються від призову на військову службу під час воєнного стану, карається позбавленням волі на строк до п'яти років. Призовник, який ухиляється від виконання обов'язків військової служби шляхом порушення свого здоров'я, симуляції хвороби, підробки документів або іншим обманом, відповідно до статті 538, карається позбавленням волі на строк до трьох років. А якщо він вчинив діяння, передбачене частиною 3 цієї статті, під час воєнного стану або у разі виконання бойового завдання, або якщо це діяння спричинило тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років [2].

Значну кількість норм щодо особливостей кримінальної відповідальності військовослужбовців містить Військовий Кримінальний Кодекс Норвегії. Частина 2 Військового КК Норвегії складається з чотирьох глав, якими встановлена відповідальність за: незаконну відсутність, втечу та інше ухилення від служби (глава 4); злочини чи правопорушення, які стосуються військової субординації (глава 5); зловживання владою (глава 6); злочини чи правопорушення з урахуванням особливих службових обов'язків і військового порядку (глава 7). Главою 1 «Сфера дії Закону» встановлено, що покаранню за цим КК підлягають: а) усі особи, які перебувають на службі збройних сил Королівства, за винятком чиновників, які перебувають на військовій юридичній службі; б) усі ті, хто пересувається на військовому кораблі у морському поході або у воєнний час; в) цивільні особи, які здійснюють службу для збройних сил, за винятком чиновників, які перебувають на військовій юридичній службі; г) військовополонені, які перебувають під військовою охороною; д) цивільні особи, які чинять опір вимогам воєнної реквізиції або порушують вимоги Женевських конвенцій; е) деякі інші особи, які вчинили окремі злочини, прямо перелічені у § 9. Відповідно до § 10, якщо Норвегія перебуває у союзі з іншою воюючою державою, кримінально карані діяння, вчинені норвезьким військовослужбовцем проти військовослужбовця цієї держави, за принципом взаємності, караються так само, якби вони були вчинені проти норвезького військовослужбовця. Цей КК застосовується і тоді, коли кримінально карані діяння вчиняються за кордоном (§ 11) [7, с. 268].

У Франції діє військово-кримінальний кодекс, і військові злочини визначаються як в ньому, так і в деяких інших спеціальних законах. У Військово-кримінальному Кодексі Франції згадується лише про такий специфічний злочин, як державна зрада військовослужбовця (статті 411-1 і 411-2). Цей Кодекс передбачає специфічні види покарань: позбавлення військового звання, звільнення зі служби (ст. 385). Судимість за військовий злочин чи проступок не враховується надалі у разі рецидиву (ст. 371), а також не є перешкодою для надання відстрочки, але норми про відстрочку з випробуванням застосовуються до військовослужбовців з певними застереженнями (ст. 369) [10].

Відповідальність за військові злочини у Німеччині передбачено Військово-кримінальним законом. Відповідно до зазначеного закону дезертирством є самовільне залишення військової частини з метою назавжди ухилитись від військової служби незалежно від строку ухилення. Закон зазначає, що на кваліфікацію діяння не впливає, коли воно було вчинено: чи на початку проходження військової служби, чи наприкінці. Як покарання за вчинення цього злочину, передбачено позбавлення волі на строк до п'яти років. Але якщо дезертир затриманий упродовж місяця з дня залишення служби і бажає відслужити строк військової служби, суд може призначити покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше трьох років. Згідно з Військово-кримінальним законом Німеччини тільки до військовослужбовців може бути застосоване таке покарання, як арешт [8, с. 815].

Існування у сучасних державах такої специфічної сфери державного управління, як військове управління, об'єктивно викликає потребу у відповідному кримінально-правовому забезпеченні цієї сфери суспільних відносин. Цим пояснюється існування окремої військової юрисдикції, наявність у багатьох країнах військових судів, військових прокуратур і слідчих, відповідного кримінального законодавства, яким регулюється здійснення правосуддя. Існування військових судів у Бельгії, Нідерландах, Швеції, Італії, Іспанії, Польщі закріплено на конституційному рівні, що передбачає їх існування як у мирний, так і у військовий час.

Проведений аналіз кримінального законодавства України та вищезгаданих держав виявив ряд подібних ознак: у структурі – це загальна та особлива частини, наявність багатьох інститутів, що свідчить про однакові економічні, політичні, правові фактори розвитку кримінального законодавства.

Але нами виявлено і ряд відмінностей: мають свої особливості розгляд кримінальних справ у Великобританії, США, Нідерландах; у Австрії, Франції, Польщі та Грузії законодавством передбачено відповідальність за ухилення від військової служби залежно від умов мирного або воєнного часу. Як бачимо, кожна країна реформує своє законодавство щодо відповідальності за різним ухиленням від військової служби власним шляхом. Водночас кращий світовий досвід переконує, що створення професійної армії розв'язує багато проблем. На сучасному етапі реформування кримінального законодавства, приведення його у відповідність до загальноєвропейського рівня нашої державі необхідно більш ретельне вивчення розвитку кримінального права європейських країн з метою використання та імплементації цього досвіду для вдосконалення кримінального права в Україні.

Окремої уваги потребує дослідження КК Ізраїлю – держави, яка перебуває в стані війни із самого початку її існування. До того ж Україна планує взяти за приклад її військову модель забезпечення охорони безпеки та правопорядку.

На нашу думку являє собою інтерес, що Кримінальний кодекс Ізраїлю містить Главу «Заподіяння шкоди збройним силам». Відповідно до статті 109 тюремним ув'язненням строком на п'ять років карається особа, яка закликала або підбурювала особу, яка повинна проходити службу у збройних силах, щоб вона не служила в них. Той, хто закликав або підбурював особу, яка проходить службу в збройних силах,

дезертирувати зі служби або під час військових дій, а також допомагав такій особі в дезертирстві, карається позбавленням волі строком на сім років. Той, хто надав особі, яка зобов'язана проходити службу, притулок, та приховував особу, щодо якої в нього були підстави вважати, що вона є дезертиром, карається тюремним ув'язненням строком на три роки. Той, хто вчинив аналогічний злочин під час ведення військових дій Ізраїлем або ведення ворожих військових дій проти Ізраїлю, карається тюремним ув'язненням терміном на п'ятнадцять років. Законодавчо закріплено, що «дезертирство» – відсутність на службі озброєних силах з наміром не повернутися» [8].

Висновки. Якість кримінально-правового регулювання залежить насамперед від рівня обороноздатності та боєготовності збройних сил, досвіду ведення бойових дій і розвитку соціально-економічної сфери життя. Перебуваючи багато років у стані війни, Україна виконала ряд значних перетворень у законодавчих нормах, зокрема і кримінально-правових актах.

Здійснивши детальний аналіз міжнародного законодавства держав-партнерів як Європейського Союзу, так і пострадянських держав, що не здійснюють потурання ворогові у веденні агресивної, безпринципної, геноцидної війни проти українського народу, можна дійти такого висновку: основною проблемою пострадянських держав є той факт, що після проголошення своєї незалежності більшість держав приймала основні нормативно-правові акти поспіхом, приблизно в один період часу, що часто завершувалося звичайним запозиченням один в одного та не враховувало можливого ведення бойових дій проти одне одного. У переважній більшості країн пострадянського регіону ухилення від призову за мобілізацією є кримінальним правопорушенням, тоді як у багатьох європейських державах кримінально врегульовані саме окремі процеси мобілізації. Імплементация досвіду провідних європейських країн щодо кримінального врегулювання окремих процесів мобілізації дозволить Україні покращити ефективність мобілізаційних механізмів держави.

На нашу думку, в основу модернізації моделі військово-кримінального законодавства в Україні має лягти поєднання досвіду Франції (створення відокремленого військового кодифікованого законодавства) та імплементация ряду норм, що врегульовують військовою моделю забезпечення охорони безпеки та правопорядку, передбачених в Ізраїлі, – країні з найбільшим бойовим досвідом та достатньо розвиненим нормативно-правовим забезпеченням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шаблистий В. В., Александрова А. Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Шаблисто. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. 136 с.

2. Александрова А. Ю. Окремі результати дослідження форм реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/296/1/34.pdf> (дата звернення: 08.01.2023).

3. Військовий синдром «АТО»: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2015. Вип. 2(43).
4. Лихачов Р. 66 вироків за ухилення від мобілізації за півроку: найбільше на Закарпатті / офіційний сайт Української Гельсінської групи. URL : <https://helsinki.org.ua/articles/66-vyrokiv-za-ukhylennia-vid-mobilizatsii-za-pivroku-naybilshe-na-zakarpatti/> (дата звернення: 08.01.2023).
5. Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18.04.2002 № 985. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2> (дата звернення: 01.01.2023).
6. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан від 03.07.2014 № 226-V. URL : <https://online.zakon.kz/m/amp/document/31575252> (дата звернення: 08.01.2023).
7. Про роботу органів прокуратури. Офіс генерального прокурора. Офіційний звіт про роботу органів прокуратури за січень 2022 рік. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.04.2022).
8. Закон про кримінальне право Ізраїлю. Видання друге, перероб. та допов. від 2010 року. URL : <http://library.khpg.org/files/docs/1375279180.pdf> (дата звертання: 12.01.2023).
9. Кримінальний кодекс Азербайджанської республіки, затверджений Законом Азербайджанської Республіки від 30 грудня 1999 № 787-IQ. URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=3755;-38 (дата звернення: 12.01.2023).
10. Військово-кримінальний кодекс Франції (новий) від 1 січня 2021 року. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071360/ (дата звернення: 24.01.2023).

REFERENCE

1. Shablystiy V. V., Aleksandrov A. Yu. Criminal responsibility for evasion of the draft for mobilization : monograph / in general ed. doctor of law of Science, Assoc. V. V. Sablystogo. Dnipro : K.O. Bila Publisher, 2019. 136 p.
2. Aleksandrova A. Yu. Separate results of the research on the formation of criminal liability for evasion of the draft for mobilization. *Scientific Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2017. No. 2. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/296/1/34.pdf> (application data: 08.01.2023).
3. The ATO military syndrome: relevance and non-state solutions. *Collection of scientific works of the Kharkiv Air Force University*. 2015. Issue 2(43).
4. Lykhachev R. 66 sentences for evasion of mobilization in six months: the most in Transcarpathia / Official website of the Ukrainian Helsinki Group. URL : <https://helsinki.org.ua/articles/66-vyrokiv-za-ukhylennia-vid-mobilizatsii-za-pivroku-naybilshe-na-zakarpatti/> (access date: 08.01.2023).

5. Criminal Code of the Republic of Moldova No. 985 of April 18, 2002. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2> (access date: 01.01.2023).

6. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V. URL : <https://online.zakon.kz/m/amp/document/31575252> (access date: 08.01.2023).

7. About the work of the prosecutor's office. Office of the Prosecutor General. Official report on the work of the prosecutor's office for January 2022. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-tarezu-Itati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (date of application: 04.20.2022).

8. Israeli Criminal Law. Second Revised and Amended Edition of 2010. URL : <http://library.khpg.org/files/docs/1375279180.pdf> (accessed on: 12.01.2023).

9. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, approved by the Law of the Republic of Azerbaijan dated December 30, 1999 No. 787-IQ. URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=3755;-38 (access date: 12.01.2023).

10. Military Criminal Code of France (new) from January 01, 2021. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071360/ (access date: 24.01.2023).

N. Lagovska, A. Teslytskyi. International experience regulating criminal responsibility for conscription evasion in the conditions of martial state: experience for Ukraine

In the process of investigating the issue of criminal liability for draft evasion, a full-scale invasion of the Russian Federation took place on the territory of sovereign, independent Ukraine. This event gave a new wave in the mobilization process to the ranks of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, therefore it gained new significance and relevance for Ukrainian society.

The Russian invasion of Ukraine on February 24, 2022, the so-called "special military operation" will forever remain a tragic page in the history of Ukraine, which is abundantly sprinkled with the blood of our defending soldiers and civilians. The heroic behavior of our defenders broke the plans for a quick capture of the capital and made significant adjustments to the plans of the invader. Unable to carry out the plans of the higher leadership, the invading soldiers committed a huge number of criminal offenses against the civilian population, violating the rules of war. In Buch alone, the Russians shot at least 280 civilians. They were killed just on the street, some had their hands tied and shot in the back of the head, some of the killed were minors. In a difficult period, when all of Ukraine rallied to resist the invaders, unfortunately, there were also cases of evasion of the draft, which also had a negative impact on the number of victims, and it is to the responsibility for this criminal offense that we decided to dedicate our article.

The problem of proper regulatory and legal regulation of the mobilization process and responsibility for draft evasion does not lose its relevance, and its solution will allow to improve the functioning mechanism of both the Recruitment and Social Support Centers and the general mobilization process, both at the beginning of the deployment of hostilities at the

most critical moment, and currently in the process of strengthening the state's defense capabilities and continuing de-occupation measures in the East and South of Ukraine.

The article analyzed the approaches, methods, and features of regulatory and legal regulation of the mobilization process and responsibility for draft evasion in various European and post-Soviet states. We proposed our own model of criminal law enforcement of responsibility for evasion of the draft during mobilization.

In the course of the scientific research, a number of common approaches enshrined in the legislation of Ukraine and the criminal codes of most foreign countries regarding responsibility for evasion of the draft during mobilization were revealed. Although they are common in nature, they provide for different sanctions for committing a criminal offense, which arouses the increased interest of researchers.

When choosing a country whose legislation was to be analyzed, attention was paid, first of all, to states: with a high level of defense capability, the socio-political component of the state, how often and how successfully it participated in military operations and wars of various levels and nature of hostilities.

Studying and summarizing the positive experience of criminal law enforcement of liability for draft evasion during mobilization allowed us to propose ways to improve national legislation on the prevention and resolution of the draft evasion problem.

Keywords: *international experience, conscription, mobilization, martial law, evasion of conscription, Armed Forces of Ukraine, other military formations in accordance with the law.*

Стаття надійшла до редколегії 24 березня 2023 року